

Valentyna Holovatiuk

National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8845-3909>

Студії з польсько-українського фольклорного пограниччя у науковому доробку Михайла Лесіва

Studies from the Polish-Ukrainian Folklore Borderland in the Scientific Work of Mykhailo Lesiv

Abstract

The article is a review of the works of Ukrainian folklore published by the Polish scholar Mykhailo Lesiv (1928–2016), who is known primarily as a Slavic studier and dialectologist. He is the author of scientific works in the history and culture of language. Studies dedicated to folklore, inter-ethnic contacts, folklore aspects of linguistic interaction on the Polish–Ukrainian borderland occupy a significant place in his scientific heritage. He is also the author of studies presenting folklore materials from the Lublin region and Podlasie. In the 1950s, while collecting dialect material, Lesiv casually recorded oral literature from the inhabitants of the Podillian village of Stara Huta in Buszacki County. Those people had been relocated to the territory of the Western Voivodeships of Poland to the villages of the Szczecin Voivodeship (now it is the West Pomeranian Voivodeship) in the 1945–1946. The collected factual material was published in a number of the researcher's studies. Cohabitation over the centuries influenced the folklore of both ethnai. Ukrainian oral literature became an integral part of the spiritual culture of Poles, who incorporated a number of systemic features of the local dialects and Ukrainian folklore into their speech. Characterizing the situation of folklore usage on the Polish–Ukrainian borderland, the scholar concluded that the works of oral literature partially continue to function among the representatives with a conscious belonging to both Polish and Ukrainian people. These works can have Polish, Ukrainian and even mixed linguistic form. Regardless of the language in which folklore texts are performed, they have become a common property of the borderland cultural space. The existence of linguistically mixed folklore texts is one of the main external distinguishing features determining

the specific identity of the culture of the Polish–Ukrainian borderland. Folklore bilingualism is a consequence of borrowing, as well as of the two-way translation of works, where certain sentences, phrases or separate words have been preserved in the original state.

Keywords: Mykhailo Lesiv, Polish–Ukrainian borderland, Ukrainian folklore, folklore bilingualism, mutual influences.

Наукова діяльність та основні віхи життя відомого польського славіста, професора двох люблінських університетів Михайла Лесіва (1928–2016) досить широко представлена у ювілейних виданнях „Scripta manent. Bio-bibliografia prac Michała Łesiowa na osiemdziesięciolecie urodzin” (Lublin, 2009) та „Z lubelskich badań nad Słowiańszczyzną Wschodnią” (Lublin, 2010)¹, що містять спогади і статті науковців люблінського центру славістики, які впродовж багатьох років працювали з видатним ученим.

В Україні на пошану професора М. Лесіва видано збірник наукових праць „Студії з україністики: Михайло Лесів. Мова, фольклор, література польсько-українського пограниччя” (Київ, 2017)², куди увійшли найвідоміші публікації вченого, сильветки, рецензії та огляди різних років. Відповідальним редактором і упорядником книги виступив професор Р. Радишевський, котрий у ґрунтовній передмові висвітлив основні аспекти життя, науково-освітню та громадську діяльність М. Лесіва, зазначивши, що укладачі збірника прагнули „не тільки наблизити до читача постать одержимого наукою професора польсько-українського пограниччя, а й передати той дух епохи, який надихав ученого на

¹ *Scripta manent. Bio-bibliografia prac Michała Łesiowa na osiemdziesięciolecie urodzin*, pod red. Marii Borciuch i Mateusza Jastrzębskiego, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009; *Z lubelskich badań nad Słowiańszczyzną Wschodnią*, red. Dagmara Nowacka, Maria Borciuch, Albert Nowacki, Mateusz Jastrzębski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

² *Studii z ukrainistyky: Mykhailo Lesiv. Mova, folklor, literatura polsko-ukrainskoho pohranychchia*, red., uporiad., peredm. R. Radyshevskiy, vyp. XX, Talkom, Kyiv 2017.

розвиток співпраці між двома народами і заохочення до взаємопізнання братніх культур”³.

Мета статті – представити й проаналізувати публікації фольклорних матеріалів М. Лесіва, які слугували не тільки джерельною базою його лінгвістичних досліджень, а й значущі для вивчення польсько-українських фольклорних взаємин.

Уродженець подільського села Стара Гута Бучацького повіту, М. Лесів зростав і виховувався у польсько-українській мішаній родині та двомовному культурному середовищі, що позначилося на його майбутніх професійних зацікавленнях. Початкову освіту М. Лесів здобув в Україні, а середню й вищу – вже у Польщі. У 1950-х роках, ще будучи студентом, дослідник розпочав збирацьку діяльність з фіксації діалектних та фольклорних матеріалів від найближчого оточення, зокрема мешканців своєї „малої вітчизни” с. Стара Гута Бучацького повіту (нині – с. Гончарівка Монастирського р-ну) на Тернопільщині, які так само, як і родина М. Лесіва, унаслідок репатріації були переселені у 1945–1946 роках на територію західних воєводств Польщі, у села Щецинського воєводства (нині – Західнопоморське воєводство). Першим дослідженням випускника кафедри польської філології Люблінського католицького університету була магістерська праця „Говірка мешканців Старої Гути Бучацького повіту” (1955), де представлено українську та польську говірки його рідного села.

Подальша наукова і дидактична діяльність вченого були тісно пов’язані з двома університетами Любліна – Католицьким університетом (КУЛ) та університетом Марії Кюрі-Склодовської (УМКС). У 1956–1959 роках М. Лесів активно долучився до польових діалектологічних досліджень, зокрема українських і польських говірок Холмщини, Підляшшя та інших південно-східних теренів Польщі. У рамках підготовки та укладання „Атласу говірок Люблінщини” ним було обстежено близько

³ R. Radyshevskiy, *Ukrainsko-polskyi movnyi dialoh u studiiah Mykhaila Lesiva* [v:] *Studii z ukrainistyky...*, s. 17.

сорока населених пунктів переважно зі Східної Люблінщини. У 1986 році вчений очолив групу люблінських збирачів діалектологічних матеріалів до „Атласу східнослов'янських говірок Побужжя”. Власне, підсумком збирацької діяльності став вихід монографії „Українські говірки у Польщі” (1997), що містить чимало записів фольклору з різних теренів Польщі. Зібраний упродовж десяти років фактичний матеріал став джерельною базою для написання не тільки численних статей і праць з лінгвістики, а й студій, присвячених фольклору, міжетнічним контактам, фольклорним аспектам мовних взаємовпливів на польсько-українському пограниччі, адже фольклор зосереджує в собі найбільш показові особливості мови.

Важливою рисою вченого, на яку вказували колеги, було його вміння спілкуватися з респондентом. Ідеться про інтерес і повагу до локальних народних традицій, фольклору, говіркових особливостей, які проявлялися передусім у ставленні до виконавця⁴. М. Лесів збирав і публікував не тільки пісенний матеріал, а й казки, перекази, писав рецензії на збірки народних поетів. Ним опрацьовано близько десяти збірників народної творчості, що репрезентують Люблінщину та інші регіони Північно-Східної Польщі. Він був людиною пограниччя та одним із небагатьох, хто поєднав у собі традиції цього специфічного регіону Європи, де протягом століть співіснували поляки й українці, католицизм і православ'я, латинська та візантійська культури, латиниця й кирилиця⁵.

Фольклорні матеріали, зібрані від мешканців рідного села, представлено дослідником у низці публікацій, що мають значення для пізнання польсько-українських фольклорних взаємин. Спільне проживання впродовж століть відбилося на фольклорі обох етносів. Українська усна словесність стала невід'ємною частиною духовної культури поляків, які ввібрали

⁴ J. Bartmiński, *Laudacja na 70-lecie Profesora Michała Łesiowa* [v:] „Wiadomości Uniwersyteckie”, UMCS, nr 4–5(51–52), Lublin 1998, s. 12.

⁵ M. Melnyk, *Profesor Mykhailo Lesiv* [v:] „Nashe slovo”, 2013, nr 18, <https://nasze-slowo.pl/profesor-mihailo-lesiv/>, [20.03.2024].

до свого мовлення ряд системних прикмет місцевих говірок та український фольклор. Так, у розвідці „Із польсько-українських фольклорних взаємин (на матеріалах польського села Стара Гута)”⁶, учений подав зразки українського календарного та родинно-обрядового фольклору (сценку з вистави „шопка”, дитячі засівалки, гаївки, весільні пісні з короткими вказівками на контекст виконання, пісню про кохання, приспівки до танцю та ін.). М. Лесів зауважував, що на відміну від пісень, прозові твори розповідалися завжди польською мовою (як приклад наводить уривок казки), хоча діалоги часто траплялися й українською.

Фольклорний аспект мовної взаємодії проаналізовано у статті „Фольклор польсько-українського пограниччя”⁷, що містить різножанрові зразки пісенного фольклору з тієї ж місцевості. Зазначається, що в пісенному репертуарі жителів села, окрім текстів польською мовою, активно побутували українські народні пісні, пов’язані з весняною обрядовістю, молодіжними іграми, весільні, жартівливі, церковні пісні. У розвідці акцентується увага на побутуванні лінгвістично змішаних фольклорних текстів, які є однією з основних зовнішніх відмінних ознак, що визначають специфічну самобутність культури польсько-українського порубіжжя. Указуючи на причини фольклорної двомовності в різножанрових зразках пісенного фольклору, дослідник слушно резюмує, що це було наслідком запозичення, а також фактом двостороннього перекладу творів, де певні речення, фрази чи окремі слова збереглися в оригінальному виконанні.

В одній із публікацій – „Гаївки у польському селі Гута-Стара колишнього Буцацького повіту”⁸ подано тексти, що належать

⁶ M. Lesiv, *Iz polsko-ukrainskykh folklornykh vzaiemyn (na materialakh polskoho sela Stara Huta)* [v:] *Narodna tvorchiť ta etnografii*, kn. I, Kyiv 1961, s. 94–97.

⁷ M. Łesiów, *Folklor pogranicza polsko-ukraińskiego* [v:] *Literatura ludowa i literatura chłopska: materiały z ogólnopolskiej naukowej sesji folklorystycznej*, Lublin 1977, s. 173–194.

⁸ M. Lesiv, *Haivky u polskomu seli Huta-Stara kolyshnoho Buchatskoho povitu* [v:] *Ukrayinska mova i literatura: istoriia, suchasnyi stan, perspektyvy rozvytku: naukovy shchorichnyk*, Ternopil 1999, s. 274–279.

до давнього пласта весняної обрядової культури, зокрема молодіжних ігор зі збереженими залишками архаїчної магічної функції („Кострубонька”, „Жук”, „Віл”, „Огірочки” тощо), а також гаївки-передирки („На горі куриту, повно води налету”, „Сохла кубила, сохла” та ін.). До великодньої обрядовості було введено також гаївки патріотичного змісту, що пов’язані зі скасуванням панщини („Ото нам гаївка мила”, „Ой ти, сива зозуленько”). Зауважимо, що пісенні тексти подано українською мовою, а коментарі до них – польською. Дослідник також звернув увагу на те, що забава „Зельман” звучала тією мовою, якою володів виконавець, зокрема, гутняки співали по-польськи.

Характеризуючи ситуацію побутування фольклору на польсько-українському пограниччі, М. Лесів резюмував, що частина творів народної літератури, насамперед анонімної, функціонувала й частково далі функціонує серед людей зі свідомою належністю як до польського, так і до українського народу, і ця творчість могла мати мовну форму польську, українську та навіть мішану⁹. Отже, дослідник провадить суттєву думку про взаємозбагачення та взаємовпливи у фольклорі, адже незалежно від того, якою мовою твори виконувалися, вони ставали власністю і спільним набутком пограничного культурного простору.

Досліднику належить розвідка „Фольклорні записи з Люблінського воєводства”¹⁰, зокрема повітів Південного Підляшшя, де представлено твори різних жанрів української народної творчості. Це весільні пісні, які супроводжують обряд випікання короваю, ліричні, жартівливі пісні, приспівки до танцю, прислів’я, приказки, загадки та ін. Наголошуючи на науковому значенні фольклору, М. Лесів у низці своїх статей закликав вивчати й записувати фольклорні скарби, учитися любити те, що передає нам багатовікова традиція.

⁹ M. Lesiv, *Pro wzajemopronykniennia proiaviv movnoi kultury na etnichnomu pohranychchi* [v:] *Ukrainsko-polski literaturni konteksty doby baroko*. Kyivski polonistychni studii, red. R. Radyshevskiy, t. 6, Kyiv 2004, s. 503.

¹⁰ M. Lesiv, *Folklorne zapysy z Liublinskoho voievodstva* [v:] *Ukrayinskyi kalendar* 1970, Varshava 1969, s. 77–80.

Крім згаданих розвідок, надзвичайно цінною є компаративна студія М. Лесіва, написана у співавторстві з Є. Бартмінським „Колядки на польсько-українському пограниччі”¹¹, у якій порушено питання етнокультурних взаємовпливів та запозичень. На думку дослідників, у польській традиції різдвяні колядки були досить численними та поширилися на українські й білоруські порубіжні терени, у східних слов'ян вони збереглися краще, ніж у західних. Автори звернули увагу на те, що під тиском церковного різдвяного репертуару простежується витіснення й забуття народних пісень, хоча реліктові тексти ще можна зафіксувати на східному пограниччі. Значною мірою цьому сприяли (аж до початку Другої світової війни) звичаї спільного святкування Різдва й Нового року польським та українським населенням, колядування обома мовами, а також запозичення фольклорних традицій сусідів. Автори слушно резюмують, що період різдвяно-новорічних свят вирізняється багатими культурними традиціями як у Польщі, так і в Україні, а спорідненість у різдвяній обрядовості обох етносів є результатом визнання спільних християнських цінностей і загальнокультурних понять, таких як достаток, багатство, здоров'я, життєвий успіх тощо. Таке розуміння свята сприяло подоланню етнічних або конфесійних кордонів, засвоєнню обрядових практик, створених у чужому середовищі.

Істотне значення мають праці М. Лесіва, присвячені дослідженню мови фольклору. Йдеться передусім про такі студії, як „Мовні особливості та зміст українських пісень до Великого Посту”, „Етноніми в українських думках та історичних піснях”, „Теоретичні засади розгляду фольклорної антропоніміки (на основі українських народних загадок)” та ін. Питання мови фольклору розглядаються також у публікаціях, тематично пов'язаних з релігійною тематикою: „Мовні

¹¹ M. Łesiów, J. Bartmiński, *Kolędy na pograniczu polsko-ukraińskim* [v:] *Chrześcijański Wschód a kultura polska*, red. R. Łużny, Lublin 1989, s. 229–251.

особливості українських богородичних пісень”, „Євангельські мотиви в українських церковних колядках” тощо.

Не можемо не відзначити самовіддану працю люблінського професора, яка, за словами Я. Грицков’яна, була органічним стратегічним процесом, що всіляко сприяв функціонуванню українства в Польщі¹². Уміло поєднуючи науково-педагогічну й дослідницьку роботу, М. Лесів велику увагу приділяв громадській, релігійній та освітянській діяльності для „добра української спільноти”. Він ніколи не стояв осторонь тих важливих і корисних для громади подій, що відбувалися в різні періоди його життя. Професор брав активну участь у діяльності Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ), співпрацював із періодикою: „Український календар”, „Наша культура”, „Наше слово”, часописом „Над Бугом і Нарвою”, де публікував автентичні тексти діалектного мовлення, пісенні та прозові фольклорні матеріали, що мали незаперечну цінність для популяризації народної творчості, а також численні статті, рецензії та повідомлення. Серед низки публікацій фольклорних матеріалів в „Українському календарі” привертає увагу добірка „Історичні пісні з Підляшшя”, що містить записи козацьких, солдатських, рекрутських, а також пісень про панщину із сіл Володавського та Більського повітів Південного Підляшшя, підготовлена разом з І. Ігнатюком – відомим дослідником народної культури Підляшшя¹³.

Видання для національних меншин, як підкреслював М. Лесів, залишалися єдиною платформою спілкування між українцями, розсіяними лихою долею не тільки по всій Польщі, але й по різних країнах світу, адже „разом з українським населенням була «переселена» й українська мова в її літературній і діалектній формах”¹⁴.

¹² Ia. Hrytskovian, *Mykhailo Lesiv* [v:] „Nashe slovo”, 2016, nr 35, <https://nasze-slowo.pl/mihaylo-lesiv-03-05-1928-15-07-2016/>, [20.03.2024].

¹³ M. Lesiv, I. Ihnatiuk, *Istorychni pisni z Pidliashshia* [v:] *Ukrainskyi kalendar* 1972, Varshava 1972, s. 320–323.

¹⁴ M. Lesiv, *Do istorii populiaryzatsii znan pro ukrainsku movu v Polshchi u 1960–1970 rokakh* [v:] *Studii z ukrainistyky...*, op. cit., s. 105.

Публікації дослідника, безсумнівно, впливали на зростання української національної свідомості спільноти. Лише у варшавському тижневику „Наше слово” було опубліковано понад 300 статей у рубриці „Мовні поради”, яку в 1965–1972 роках вів М. Лесів. Про актуальність рубрики свідчили численні листи, що надходили до редакції від небайдужих до своєї мови дописувачів передусім із Польщі, а також України, Румунії, Чехословаччини, які не хотіли піддаватися процесам асиміляційного тиску й „советизації”¹⁵.

Серед культурознавчої публіцистики вченого відомі його праці: „Україна вчора і сьогодні” (1994) та „Культуротворча роль Української греко-католицької церкви” (1999). М. Лесів завжди мав дві батьківщини – Польщу та Україну, однаково їх любив, тому був переконаний, що дві незалежні держави мають жити і співпрацювати у злагоді. Учений уважав, що історичні факти варто залишити для опрацювання поважним історикам, а правда, навіть гірка, не повинна затьмарити добросусідські взаємини двох суверенних держав. Саме його наукові дослідження, за твердженням Є. Бартмінського, змінили взаємні стосунки між поляками й українцями, слугували подоланню негативних стереотипів з обох сторін¹⁶.

References

- Bartmiński J., *Laudacja na 70-lecie Profesora Michała Łesiowa* [v:] Wiadomości Uniwersyteckie UMCS, nr 4–5(51–52), Lublin 1998, s. 11–13.
- Bartmiński J., *Laudacja na 70-lecie Profesora Michała Łesiowa* [v:] *75-lecie urodzin Profesora Michała Łesiowa. Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna*, Lublin–Łuck 2003, s. 13–20.
- Hrytskovian Ia., *Mykhailo Lesiv* [v:] „Nashe slovo”, 2016, nr 35, <https://nashe-slovo.pl/mihaylo-lesiv-03-05-1928-15-07-2016/>, [20.03.2024].

¹⁵ Ibid., s. 106.

¹⁶ J. Bartmiński, *Laudacja na 70-lecie Profesora Michała Łesiowa* [v:] *75-lecie urodzin Profesora Michała Łesiowa. Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna*, Lublin–Łuck 2003, s. 19.

- Lesiv M., *Do istorii populiaryzatsii znan pro ukrainsku movu v Polshchi u 1960–1970 rokakh* [v:] *Studii z ukrainistyky: Mykhailo Lesiv. Mova, folklor, literatura, polsko-ukrainskoho pohranychia*, red., uporiad., peredm. R. Radyshevskiy, vyp. XX, Talkom, Kyiv 2017, s. 105–109.
- Lesiv M., *Folklorni zapysy z Liublinskoho voievodstva* [v:] *Ukrayinskyi kalendar 1970*, Varshava 1969.
- Łesiów M., *Folklor pogranicza polsko-ukraińskiego* [v:] *Literatura ludowa i literatura chłopska: materiały z ogólnopolskiej naukowej sesji folklorystycznej*, Lublin 1977, s. 173–194.
- Lesiv M., *Haivky u polskomu seli Huta-Stara kolyshnoho Buchatskoho povitu* [v:] *Ukrayinska mova i literatura: istoriia, suchasny stan, perspektyvy rozvytku: naukovyi shchorichnyk*, Ternopil 1999, s. 274–279.
- Lesiv M., *Iz polsko-ukrainskykh folklornykh vzaiemyn (na materialakh polskoho sela Stara Huta)* [v:] *Narodna tvorchist ta etnohrafii*, kn. I, Kyiv 1961, s. 94–97.
- Lesiv M., *Pro vzaiemopronyknennia proiaviv movnoi kultury na etnichnomu pohranychchi* [v:] *Ukrainsko-polski literaturni konteksty doby baroko. Kyivski polonistychni studii*, red. R. Radyshevskiy, t. 6, Kyiv 2004, s. 502–507.
- Łesiów M., Bartmiński J., *Kołady na pograniczu polsko-ukraińskim* [v:] *Chrześcijański Wschód a kultura polska*, red. R. Łużny, Lublin 1989, s. 229–251.
- Lesiv M., Ihnatiuk I., *Istorychni pisni z Pidliashshia* [v:] *Ukrainskyi kalendar 1972*, Varshava 1972, s. 320–323.
- Melnyk M., *Profesor Mykhailo Lesiv* [v:] „Nashe slovo”, 2013, nr 18, <https://nashe-slovo.pl/profesor-mihailo-lesiv/>, [20.03.2024].
- Radyshevskiy R., *Ukrainsko-polskyi movnyi dialoh u studiiakh Mykhaila Lesiva* [v:] *Studii z ukrainistyky: Mykhailo Lesiv. Mova, folklor, literatura, polsko-ukrainskoho pohranychia*, red., uporiad., peredm. R. Radyshevskiy, vyp. XX, Talkom, Kyiv 2017, s. 9–27.
- Scripta manent. Bio-bibliografia prac Michała Łesiowa na osiemdziesięciolecie urodzin*, pod red. Marii Borciuch i Mateusza Jastrzębskiego, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
- Studii z ukrainistyky: Mykhailo Lesiv. Mova, folklor, literatura polsko-ukrainskoho pohranychia*, red., uporiad., peredm. R. Radyshevskiy, vyp. XX, Talkom, Kyiv 2017.
- Z lubelskich badań nad Słowiańszczyzną Wschodnią*, red. Dagmara Nowacka, Maria Borciuch, Albert Nowacki, Mateusz Jastrzębski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.